

Balogh Margit

A harc embere

Mindszenty József bíboros-érsek humanitárius küzdelmei

XII. Pius pápa az 1945 tavaszán elhunyt esztergomi érsek, Serédi Jusztinián bencés jogtudós utójául Mindszenty József veszprémi püspököt választotta ki. A körülményekre való tekintettel már azelőtt beiktatták az érseki székbe, hogy kézbe vehette volna kinevezését: a véletlenek egybeesése folytán mind a beiktatás, mind a pápai bulla dátuma 1945. október 2., a székfoglalóra pedig október 7-én került sor. Drahos János érseki helytartó, aki életében négy hercegprímást szolgált, így látta a személyi változás lényegét: *„Amikor még a jog és rend uralkodott Magyarországon, a Gondviselés egy kiváló jogtudóst ültetett az esztergomi érseki székbe. [...] Most véget ért a higgadt okfejtések, érvelések kora. A harc ideje jött el. Az utcán lobogóhajú, birgerlis ifjak szaladgálnak, géppisztollyal a nyakukban. A Gondviselés ezért egy »géppisztolyos« prímást küldött nekünk. Mindszenty József hercegprímás igazi eleme a harc.”*

Mindszenty nem hagyott kétséget afelől, hogy hallatni kívánja szavát a magyar közéletben. Az ország főpapjaként kötelességének tartotta a közélet ellenőrzését, és nyilvánosan felemelte szavát mindennemű jogtalanság, az ekkoriban elszaporodó visszaélés, igazságtalanság, kegyetlenkedés ellen. Úgy vélte, hogy az idegen megszállás által elnémított alkotmányos tényezők helyett neki kell szót emelnie minden sérelmes vagy megoldásra váró ügyben.

A püspöki kar 1945. október 17-én ült össze először az ő vezetésével. A konferencia számos belső egyházi és néhány politikai vonatkozású kérdéssel (pl. a magyar–szovjet gazdasági és kereskedelmi szerződés veszélyével, a földreformrendelet anomáliáival, a választások szabadságát sértő közös pártlista tervével) foglalkozott. Az ekkor kiadott két prímási pásztorlevél egyike – szakítva a püspöki kar hagyományos tartózkodásával – a közelgő nemzetgyűlési választásokkal foglalkozott, ami komoly konfliktust váltott ki. A másik körlevél kikelt az általánosító és kollektív intézkedések ellen, és különbségtétel nélkül kiállt az elhurcoltak, a hadifoglyok és az internáltak mellett.

A hadifoglyok visszatéréséért

A harctereken kapitulált magyar katonák közül Nyugaton kb. 280 ezren estek hadifogságba, míg szovjet fogságba mintegy 600 ezer magyar ember került, ám

közel harmaduk civilként lett „hadifogoly”. A magyarországi szovjet fogolytáborokban további ezrek várták sorsuk jobbra fordulását. Az amerikai és francia táborokból 1946 nyarára hazatérhettek a foglyok, de a szovjet táborokból egészen 1956-ig fokozatosan engedték haza honfitársainkat.

A hadifoglyok hazaengedéséért több hazai szervezet is próbált közbenjárni, köztük Mindszenty József már veszprémi püspökként is. Minden eszközt bevetett a körlevelektől kezdve a szentbeszédeken át a fogolykiváltó zarándoklatokig. 1945. október 27-én „*a szabadság, a vallásszabadság, emberi jog, igazságosság*” érdekében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol, amerikai és szovjet tagjához fordult, akik a primás közbenjárását november 28-ai ülésükön meg is vitatták meg: úgy látták, hogy a hadifoglyok rendben hazatérhetnek, ezért fölöslegesnek ítélték minden külön lépést. Mindemellett egyetértettek abban, hogy az egyház tagjainak nem kellene beavatkozni politikai ügyekbe...

A hadifoglyok hazaengedése igen lassan haladt. 1946 nyarára az amerikaiak felszámolták ugyan európai táborait, a szovjetek is hazaengedtek beteg és munkaképtelen foglyokat, Magyarországon több táborot bezártak, de a Szovjetunióban még mindig több mint 400 ezer fogoly maradt. A szovjetek vonakodását összetett szempontok indokolták: hazájuk romokban, a sokmillió emberveszteség miatt nincs elegendő munkaerő, Magyarország hadviselő ellenfél volt, s ha idővel „baráti országgá” is vált, a bűn és bűnhődés akkor is élő kérdés maradt. A történelmi igazságtételnek vétlenek százezrei estek áldozatul. A szerencsétlen emberek érdekében Mindszenty több tucat segítségkérő, drámai helyzetüket részletesen feltáró levelet intézett az angol, amerikai és francia kormány magyarországi diplomatáihoz – lényegében hatástalanul, mivel leveleire csupán formális válaszokat kapott. Nyilvánvaló volt, hogy a hadifogolykérdéssel egyik nagyhatalom sem kívánt újabb frontot nyitni a Szovjetunióval szemben. Mindszenty azonban nem adta fel. 1946. július 22-én – egy héttel a párizsi békekonferencia megkezdése előtt – Mindszenty „igazságkérő figyelemfelhívással” fordult a Külügyminiszterek Tanácsához, illetve az angol, az amerikai és a szovjet külügyminiszterekhez. Az írás nemcsak az államhatárok igazságtalanságaira mutatott rá, hanem az emberi jogok védelmét is kérte a hajdani királyi Magyarország egész területén. A hercegprimás levele különösebb visszhangot nem váltott ki, Molotov szovjet külügyminiszter csupán annyit jegyzett rá, hogy „Osztavity bez otveta”, azaz „válasz nélkül hagyni”.

1947-ben Mindszenty újabb levélsorozatot indított útjára. Február 27-én Spellman amerikai és Griffin angol érsekeknek írt, február 14-én XII. Pius pápa közbenjárásáért folyamodott. Csak több hónap elteltével kapott biztató választ: a pápa arra kérte az angolszász illetékeseket, hogy foglalkozzanak a magyar

hadifoglyok kiszabadításával. Március 31-én kelt Mindszentynek az a levele, amelyben az amerikai külügyminisztert kérte: eszközölje ki a magyar hadifoglyok és deportált civilek visszatérését, de addig is a Vöröskereszt juttasson ki magyar papokat hozzájuk. A hercegprímás aktivitását az amerikai diplomácia mérsékelt lelkesedéssel fogadta. Csupán a lelki gondozásra, tehát a szigorúan az egyház „profiljába” illő tevékenységre adtak egyetértő választ, de minden más kérés elől kitértek.

1948 őszétől magyar kormány már nem foglalkozott a hadifogoly-üggyel, mivel a szovjet kormány bejelentette, hogy már mindenkit hazaküldtek, csak az ítéletüket töltő háborús bűnösöket nem. Ez lényegében azt jelentette, hogy akik addig nem nyerték vissza szabadságukat, azokat kollektíven politikai foglyokká minősítették. Mindszenty hangját letartóztatása és életfogytiglani börtönbüntetése némította el. Legközelebb az 1956. november 4 óta élvezett amerikai követségi menedékben hozta szóba a hadifoglyok és deportáltak visszaengedését családjukhoz abban a levelében, amelyet 1963. április 18-án az őt meglátogató König bécsi bíboros érseknek írt távozása feltételeiről.

Az új üldözöttek pártján

A háború befejezését követően a politikai harc egyik eszköze az internálás volt. Maga a műfaj nem új „találmány”, hiszen magát Mindszentyt is internáltatta a Szálasi-kormány, de 1945 után tömegessé vált: megbízhatatlannak tartott személyeket telepítettek különböző táborokba és embertelen körülmények között tartották fogva őket. A fővárosban – egyben az országban – a legnagyobb befogadóképességű a hajdani Károly-laktanyából kialakított Buda-Dél internálós és gyűjtőtábor volt, ahol „csúcsidőszakban” nyolc-tízezer személy, köztük sok száz gyermek is összezsúfolódott.

Mindszenty nem a bűnöst, hanem a szenvedőt látta minden fogolyban, akár nyilas múltjáért, akár kisebb kihágásért vagy tévedésből hurcolták is el az illetőt. Erre kétségtelenül feljogosította saját börtönviseltsége. 1945. november 18-án meglátogatta a Buda-Dél internálótábort, ahol akkor négyezer internált kínlódott és éhezett az ablak nélküli, fűtetlen helyiségekben. Megjelenése nem lehetett váratlan, mert kürtszóval és Himnusszal már a kapuban várta a táborparancsnok. Mindszenty karácsonyi amnesztiát kért a kormánytól az internáltak és kisebb politikai bűnösök számára. A sajtó értetlenkedve hangoztatta: a hercegprímás nyitott kapukat dönget, mert rövidesen közkegyelem várható. Ám sem akkor, sem két év múlva nem történt érdemben semmi. (Az első közkegyelmi rendelkezésre csak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékének megörökítése kapcsán került sor.)

Amikor a csepeli internálótábort is meg akarta tekinteni, annak parancsnoka felsőbb parancsra hivatkozva nem engedte be az épületbe. A hercegprímás – „engedek az erőszaknak” szavakkal – eltávozott. Legközelebb már engedély birtokában lépett a tábor területére, amiről a Vörös Hadsereg magyarországi lapja, az *Új Szó* is beszámolt: „...Mindszenty (Pehm) hercegprímás úr őeminenciája hétfőn tüntető látogatást tett a csepeli internálótáborban. Elsőnek az SS-legényeket látogatta meg. Kitárta karjait és »Hogy vagyunk, Fiaim?« kérdéssel lépett közéjük. Panaszaira nem válaszolt, csak annyit mondott, hogy ő Magyarország első papja és »nekem az internáltak éppoly kedvesek, mint a szabadok«. Ezután a csendőrök következtek.” Majd a szovjet napilap, Cicerót idézve, egy figyelmeztető üzenetet küldött Mindszentynek: „*Quousque tandem abutere patientia nostra?*” – Meddig élsz vissza türelmünkkel?

Az özönlő panaszokra, kérésekre és segélykiáltásokra a „Hercegprímási tudakozó iroda” válaszolt. Már amire tudott. Az egyik küldemény a szovjetek által üzemeltetett kiskőrösi internálótáborról készült. Itt olyan magyar állampolgárok voltak, akiket a Vörös Hadsereg a magyarországi harcok során biztonsági szempontokra hivatkozva vett „védőőrizetbe”. Ez a biztonsági intézkedés a háború végóráiban még akár indokolt is volt: a németek szemében „áruló”, „kollaboráns” katonatisztek, politikusok vagy ismertebb civilek életét óvhatta. A háború befejeztével azonban okafogyottá vált. Mindszenty 1945. december 25-én (karácsony első napján) a kiskőrösi táborban őrzött foglyok szabadon bocsátását kérte a miniszterelnöktől, név szerint is kiemelve Dálnoki Veress Lajos vezérezredest. Őt 1946. január 28-án hazaengedték, s erről Mindszenty hivatalos értesítést is kapott.

Egy újabb beszámoló olyannyira megrendítette Mindszentyt, hogy a karácsonyi ünnepek elmúltával, 1945. december 29-én ismét levelet intézett a miniszterelnök mellett a belügy- és az igazságügy-miniszterekhez is. Ezúttal a komáromi Csillagerőd internáltjainak hiteles történetét tárta fel: 1586 fő szorong deszkapriccseken egy kazamatában, „*úgy, mint pl. Buchenwaldban a németeknél. Mosdó, étkezőhely nincs, tetvek, poloskák, csótányok annál több. Fűtést csak az emberek állati melege ad, akik lelkiileg összeomolva, az igazságban és emberiségben megingott hittel, vád nélkül várják megadóan sorsukat*”.

A várt közkegyelem elmaradása miatt Mindszenty újabb összesítést készített. 1946. november 12-én lehangoló erkölcsi állapotokról, gyermekekre, öregekre, betegekre tekintet nélküli bánásmódról, elégtelen ellátásról, emberhez méltatlan elhelyezésről, lelki felörlődésről írt. Kiemelten sérelmezte a lelki gondozás korlátozását, ami „*az internálótáborban nehezebb, mint régen az elítélt raboknál. Siralmas. Ez az egyetlen, természetjogból folyó vigasz is erősen korlátozott. Szentmise csak vásár- és ünnepnapokon van; ez is d.u. 3–4 óra közt.*

A kicsi kápolnahelyiségben 800 internált fér el, nagy zsúfoltságban. A folyosó is tele, az udvaron is vannak. De megtörténik, hogy a rendőrök vagy a férfiakat, vagy a nőket, máskor a »feleslegeseket« visszakergetik. Az internáltak hite katolikus. Protestáns alig van, izraelita szinte nincs. Így 4000 körül maradnak vásárnap szentmise nélkül. [...] Emberi jogok, de csúful illusztrálnak benneteket! Demokrácia, hogy szerettetnek meg téged?”

Nullum crimen sine lege – nincs bűncselekmény törvény nélkül

A háborús és emberiség elleni (korabeli kifejezéssel: „népellenes”) bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására a legtöbb országban, így Magyarországon is új jogintézményt hoztak létre, a népbíróságot, amely idővel nemcsak a háborús bűnösök felelősségre vonását szolgálta, hanem a kommunista párt eszközévé vált a politikai ellenfeleivel való leszámolásban. A büntetőeljárások a nemzetgyűlési választások (1945. november 4.) idejére szaporodtak meg, miután megkezdődött a Nyugatra menekült politikai és katonai vezetők kiadatása. Az első nagyobb szabású perben a Budapesti Népbíróság 1945. november 3-án halálra ítélte Bárdossy László volt miniszterelnököt. Húsz nappal később Imrédy Béla korábbi miniszterelnök következett ugyanezzel az ítélettel.

Az Európa-szerte megsokasodott szigorú ítélkezések miatt XII. Pius pápa azt kérte a politikusoktól, hogy a politikai természetű cselekményekért kiszabott halálos ítéleteket ne hajtsák végre. A pápa példát mutatott Mindszentynek, aki 1945. november 23-án Tildy Zoltán miniszterelnöknél tiltakozott a magyar büntetőjogban és gyakorlatban ismeretlen „népbíráskodás” ellen – egyszerre hivatkozva egyházi és közjogi állásából eredő kötelességére és saját sopronkőhidai bebörtönzésére. Egy másik levélben a háborús bűnösök kivégzése ellen lépett fel: „...*Senki nem tarthatta magát olyan törvényhez, ami a cselekvés elkövetésekor nem létezett és éppen ezért a legnagyobb jogtalanság ma ily cselekményért bárkit is felelősségre vonni.*” Érvelésében a klasszikus római joghoz nyúlt vissza, miszerint büntetni csak a tett elkövetésekor érvényben lévő törvény alapján lehet. A népbíróságok ugyanis visszaható hatállyal olyan cselekményeket büntettek, amelyek elkövetésük időpontjában még nem voltak büntethetők.

Mindszenty megállapítása a népbírósági eljárások Achilles-sarkát találta el. A korabeli sajtóban, a nemzetközi jogi szakirodalomban hatalmas viták folytak arról, hogy jogszerű-e a háborús bűnösök büntetőeljárás alá vonása és megbüntetése. Akik ezt tagadták, leginkább azzal érveltek, amivel Mindszenty is: a vonatkozó jogszabályokat csak a háború után alkották meg és a büntető rendelkezéseket nem szabad visszamenőlegesen alkalmazni. Más jogászok, de főleg politikusok és a közvélemény azzal érvelt, hogy a háborús bűnösök igenis

megsértették a nemzetközi jog már akkor is hatályos rendelkezéseit, felelősségüket nem menti az a körülmény, hogy a jogalkotás lemaradt a felelősségre vonás módjának tételes szabályozásával (az akkor hatályos magyar büntető törvénykönyv még 1878-ban született).

Mindszenty a népbíráskodás elleni érveit a magyar püspöki kar nevében megismételte Ries István igazságügy-miniszternek is. Ez a levél egy új gondolattal bővült: *„Tagadhatatlan, hogy a zsidóság sokat szenvedett; de a nemtelen bosszúvágyak kielégítése helyett el kell már kezdeniük a kiengesztelődést.”* Eszerint Mindszenty a zsidóság bosszúját (is) látta a korabeli, az igazságérzettel és törvénnyel ellentétes ítélkezési gyakorlatban.

Mindszenty nem a népellenes bűncselekményekkel vádolt politikusok egyikéért vagy másikáért emelt szót, hanem a törvényességet kérte számon. Jogérzéke a népbíráskodás parttalanná válása ellen tiltakozott, hogy a paragrafusok szakmai világába politikai szempontok szüremkedtek a népbíróságokba került pártdelegáltak révén. Nem hozott fel semmilyen morális érvet az 1945 előtti politikai vezetők védelmére. Felelősségüket sem most, sem később nem vitatta, csak a felelősségre vonás módját kritizálta erőteljesen. A hatályos szabályok szerint minisztereket egyébként is csak az országgyűlés vonhatja felelősségre, és nem a népbíróság. A körülményeket figyelembe véve persze nyilvánvaló, hogy a halálos ítéletek végrehajtásának felfüggesztését kérő sorait nevek említése nélkül is Bárdossy és Imrédy tárgyalása inspirálta. (Az Imrédy-per drámai árnya, hogy a népügyész az a katolikus Sulyok Dezső volt, aki az ugyanezen időben zajló államforma-kérdésben még Mindszenty támogatására is számíthatott miniszterelnök-jelöltként, a vádlottak padjára ültetett Imrédyt pedig Pehm apátplébános javaslatára választották meg 1938-ban Zalaegerszeg díszpolgárává.) Kiállásával Mindszenty azonnal magára vonta a reakciósság és a háborús bűnösök barátjának vádját. Végül az elítélt volt miniszterelnökök közül egyik sem kapott kegyelmet, csupán a végrehajtás módját változtatták kötélről golyóra (Széllásit felakasztották).

A németek elűzése ellen

1945 tavaszán a politikai erők más-más politikai-gazdasági okból, de belevetették magukat a németellenes kampányba (kivéve a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot, amely tagságának német származása miatt ellenezte a kollektív büntetést). Grósz József kalocsai érsek és Mindszenty József veszprémi püspök 1945. április 30-án személyesen adták át a miniszterelnöknek azt a levelet, amelyben a püspöki kar nevében méltányosságot és igazságot kértek a magyar államhoz hű németeknek. A kitelepítés akadálytalan előkészületei láttán az esztergomi érseki széket éppen hogy csak elfoglaló

Mindszenty József újabb levelet írt Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz. Sérelmezte, hogy a hatóságok nem tesznek különbséget volksbundista és államhű polgárok között. A haza nem taszíthatja ki magából egyetlen, még vétkes gyermekét sem, ez méltatlan is a magyar államhoz, az emberi jogokat fennen hirdető demokráciához – összegezte erkölcsi mondanivalóját.

Egy héttel később, 1945. október 17-én a lelkiismeretre és könyörületességre hivatkozva a már említett püspökkari körlevélben ismételte meg a miniszterelnöknek írott levél fő üzenetét, és az egyén felelősségét állította a kollektív felelősséggel szembe. Hivatkozott a magyar nép évezredes befogadó készségére, hogy képes volt békésen együtt élni idegen népekkel: *„Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk, de a rossznak barátaként minősítenek és eltávolítanak olyanokat, akikre a bűnt nem bizonyították rá, sőt olyasmint hoznak fel ellenük bűnül, ami természetjogon megilleti őket, pl. az anyanyelv. [...] A kisebbségek körül Szent István király bölcsessége jelölte ki a mi utunkat, valamint ma is az a felemelő tudat él bennünk, hogy nemzetiségektől lakott országban csak a szeretetnek, kölcsönös megértésnek és tiszteletnek lehet helye.”*

1945. november 28-án Mindszenty a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak írt a keletre szállított német nemzetiségű magyarok érdekében. Levelére a magyar külügyminisztériumból kapott választ: a moszkvai követet már utasították, járjon el az elszállítottak hazaengedése ügyében. Kézzelfogható eredmény mégsem lett: 1945. december 22-én a kormány elfogadta a német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről szóló, saját korábbi elutasító álláspontjával ellentétben immár a kollektív bűnösség elvén alapuló rendeletét (12.330/1945. M. E.). A jogszabály minden olyan magyar állampolgár áttelepítését kimondta, aki a legutolsó népszámláláskor (1941) német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, aki nevét német hangzásúra változtatta, vagy aki a Volksbund vagy valamely fegyveres német alakulat (SS) tagja volt.

Mindszenty a rendelet elfogadása után, de még kihirdetése előtt (tehát amikor az még visszavonható vagy módosítható lett volna), december 26-án újabb levelet írt Tildy Zoltán miniszterelnöknek, amelyben konkrét esetek sorát említve az addigiaknál is élesebben ítélte el a kitelepítést és a sorozatos túlkapásokat, és a rendelet szellemét a zsidóellenes intézkedések embertelenségéhez hasonlította. Igazolhatóan felismerte: a kitelepítési rendelet mintául és precedensül szolgálhat a szomszéd államokban élő magyarság elleni eljárásra, és – talán egyedülként a kevés számú tiltakozó között – átlátott azon a kapzsiságon is, aminek sok módos sváb család esett áldozatul. Hasonló tartalmú levelet írt Kapi Béla evangélikus püspök is. A rendelet kihirdetése után, az év utolsó napján a kitelepítéseknek legalább a téli hónapokra való felfüggesztéséért folyamodott. Ezúttal kapott választ, ha elutasítót is. Ezt Tildy azzal indokolta, hogy a kitelepítéseket 1946

júliusáig be kell fejezni, ezért nem függesztheti fel azokat, de emberséges lebonyolítást ígért. Mindszenty nem tehetett egyebet, mint engedélyezni, hogy a német ajkú községek lelkipásztorai híveikkel együtt Németországba menjenek, de erre nem szólította fel és nem kötelezte (nem is kötelezhette) őket.

A németeket szállító első vonat 1946. január 19-én gördült ki Budaörsről. Július és november között a kitelepítés átmenetileg szünetelt. Folyt viszont az országon *belüli* áttelepítés. Az év elején (1946. február 27.) aláírt csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény egyébként is új szempontot hozott az egész telepítési folyamatba: a dél-szlovákiai magyaroknak kellett helyet biztosítani.

Határmódosítást a felvidéki magyarokért

A paritásos lakosságcsere-n alapuló megállapodás értelmében a csehszlovák kormány annyi felvidéki magyart telepíthetett ki kényszerűen, ahány magyarországi szlovák önkéntes áttelepülésre jelentkezett. A lakosságcsere legintenzívebb szakasza 1948. április 10-ig tartott, de egészen 1949 nyaráig érkeztek Magyarországra kisebb felvidéki magyar csoportok. Összesen kb. 70 ezer magyarországi szlovák költözött át önkéntesen Csehszlovákiába, és mintegy 65–90 ezer csehszlovákiai magyar kényszerült áttelepülni Magyarországra.

A primás tiltakozó-kérvényező leveleiben ettől kezdve többnyire összefonódik a németek és a felvidéki magyarok sorsa. Már veszprémi püspökként kérte a szlovákiai püspöki kart, hogy lépjen fel a csehszlovákiai magyarok üldözése ellen. 1945. október 7-én, érseki beiktatása napján pedig az amerikai és a brit budapesti misszió vezetőinek írt a trianoni határok következtében Csehszlovákiába került magyarok üldözéséről és meghurcolásáról. Megoldásként határkorrekciót javasolt. A misszióvezetőkhez írt újabb, 1946. január 16-án kelt levelében újfent leszögezte, hogy „*ami történik a csehek részéről, az nem emberi jog, az a legrútább német fascizmus*”. Ugyanezeket a gondolatokat a brit külügyminiszternek is megírta: „*a szlovákok úgy bánnak a magyarokkal, amint a zsidókkal bántak 1944-ben*”. A magyar kormányt pedig az egyezmény felmondására szólította fel, aminek semmilyen realitása nem volt.

Mindszenty legfőképpen az egy tömbben élő, közel 700 ezres lélekszámú dél-szlovákiai magyarság 1028 éves múltjával érvelt. Lesújtóan ítélkezett a beneši politikáról (megtiltották a magyar nyelv használatát, a magyaroktól elkobozták földjeiket, sokakat bebörtönöztek, internáltak, másokat Cseh- és Morvaországba hurcoltak kényszermunkára, nem téve kivételt a magyar nyelvű zsidókkal sem). Következtetése: csak úgy lehet megmenteni a dél-szlovákiai magyarságot, ha a nagyhatalmak nem ismerik el a lakosságcsere-egyezmény érvényességét és ezt a területet visszacsatolják Magyarországhoz. S ezen a ponton Mindszenty

érvelésében egy új elem bukkant fel: a magyarság területi és etnikai sérelmeinek felkarolása egyenértékű lenne a Nyugat-barát magyar politikai erők támogatásával, és ezzel elkerülhető lenne a teljes szovjetizálás.

A megegyezést megszegő intézkedésekkel a primás rengeteg – itt nem részletezhető – levélben foglalkozott. 1946. október 28-i dátummal a „*Magyar Királyság püspökei*” nevében a világ püspökeihez intézett egy körlevelet. Nyolc hónappal a köztársasági államforma kikiáltása után furcsa és árulkodó a címzésbeli államforma – még ha latinul is írta azt... A levél tartalma szokatlanul éles, a szlovákokat kendőzetlenül köpönyegforgatóknak minősíti, mivel Hitler ösztönzésére épp ők jártak élen a zsidóüldözésben, most meg erkölcsi piedesztálról ítélik.

1947. január 9-i keltezéssel XII. Piushoz írt egy újabb, megrendítő hangvételű levelet: „*A magyarokat erőszakkal elviszik ősi ezeréves földjükről az úgynevezett Szudéta vidékre, vasúti kocsikban, 16–22 fokos hidegben 0 fok alatt, 5-6 napos úton, alig betakart és táplált csecsemőkkel, terhes és szüléshez közelálló asszonyokkal, öregekkel és betegekkel. Ezalatt otthon megfosztják őket ingóságaiktól és ingatlanaiktól. A jóindulatú vasúti alkalmazottak és katonák megbotránkoznak azokon az égbekiáltó igazságtalanságokon.*” 1947. január 31-én megismételte tiltakozását. Ezúttal VI. György angol királynak, Harry S. Truman amerikai elnöknek és Montininek, az Apostoli Szentszék Államtitkárságának „általános ügyeit” felügyelő hivatalnok-főpapnak küldött táviratot, kérve segítségüket ahhoz hasonlóan, ahogy annak idején a zsidókat segítették. Februárban Ernest Bevin angol külügyminiszternek írt újból a jogfosztásokról, a tömeges kényszerköltöztetésekről. Tartalmilag azonosak ezek a levelek: a csehszlovák belpolitika bírálatával összefűzve mindegyikben a deportálások ellen tiltakozik, szinte sokkolva az olvasót az emberi tragédiák naturalisztikus részleteivel. Mindszenty együtt kezelte Magyarország területi megcsonkítását és a kisebbségbe került magyarság helyzetét. Ha leveleire kapott is választ, az csupán semmitmondó visszajelzés vagy udvarias elutasítás volt.

A kollektív bűnösség és büntetés ellen

1947 augusztusában a németek újrainduló kitelepítésének hírére azonnal tiltakozott a püspökkari konferencia. A főpapok újólag kiálltak az államhű németek mellett és a kollektív büntetés ellen, s felvetették a történelmi felelősség kérdését is. A magyar kormány intézkedése szerintük csak ösztönzi a csehszlovákok magyarellenes fellépését. „*Azt kérjük – írta Mindszenty –, állíttassa le nemzetközi fórumokkal a felvidéki magyarok és a hazai németek kiszállítását. Bírói úton méltóztassék megállapítani, kik léptek be önként a*

hazaáruló Volksbundba és az SS-be. Ezeket csukják börtönbe, vagy adják át Németországnak. A többit békében kellene hagyni.”

A hercegprímás levelét a kormány kivételesen napirendre tűzte. A referáló belügyminiszter, Rajk László szerint azért nem lehet csak azokat kitelepíteni, akik formálisan is a Volksbund vagy az SS tagjai voltak, mert – kivált Tolnában és Baranyában – a tehetősebb németek zöme formálisan nem csatlakozott egyik szervezethez sem, ellenben béreseiket, cselédjeiket belépésre kényszerítették. Így *„pont azokat a gazdag svábokat hagyjuk itt, akik fasiszta magatartást tanúsítottak és ezzel lehetetlenné tesszük a telepítés kérdésének megoldását”*. Az érvelés kendőzetlenül rávilágít a kitelepítés gazdasági szempontjára: a szorgos svábok vagyonának megszerezhetőségére. Parázs vita után a minisztertanács a kitelepítés folytatásáról és eredeti sorrendjéről döntött. Rákosi Mátyás mindenesetre leszögezte, hogy *„udvarias választ kell adni Mindszentynek”*.

Mindszenty ismét és sokadszorra XII. Pius pápához fordult. Mivel hiábavalónak érezte rimánkodását, egy rendkívül szokatlan lépést latolgatott: ha a pápa nem segíti a szlovákiai magyarok ügyét, lemond bíborosi méltóságáról. Ezt az elhatározását 1947. augusztus 27-én meg is írta, közvetlen környezete sem tudta lebeszélni róla. Meglehetősen rosszalló választ kapott: a pápa mindent elkövet a felvidéki magyarok ügyében, de közvetlenül nem avatkozhat be. Ami a lemondást illeti, a pápa bíz benne, s *„ahelyett, hogy a gondok lenyomnának, a rád bízott hívek javára tovább is éberem akarsz örködni, mindenkinek példát mutatva az erőre, a türelemre és az evangéliumi szeretetre”*. Mindszenty értett az udvarias figyelmeztetésből és vitte tovább keresztjét.

Kiállás az alapvető emberi jogokért – összeforrva a magyarság és a haza iránti szeretetével – Mindszentyt élete végéig elkísérte. 1949-ben az ellene lefolytatott bírósági tárgyaláson sem vonta vissza a hadifoglyok, a deportált és üldözött magyarok érdekében írott leveleit: *„...ezeket meg kellett írnom és ezekben az ügyekben a sajnálkozásom nem terjed ki, mert itt egy pasztorációs és egy humanitárius kötelességet teljesítettem”* – szövegezte le az utolsó szó jogán mondott beszédében.